

Розділ 1

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПОЛІТОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 340.12(161.2)

І. І. ЛИТВИНЕНКО

ТЕОРЕТИЧНА ПОЛЕМІКА ДОВКОЛА КОНЦЕПЦІЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЯК ЧЕСНОСТІ

Розглядаються критичні позиції лібертаристів, комунітаристів, неоконсерваторів щодо теорії справедливості Дж. Ролза.

Ключові слова: *справедливість як чесність, мінімальна держава, норми, цінності, обмін.*

Литвиненко И. И. Теоретическая полемика вокруг концепции справедливости как честности

Рассматриваются критические позиции либертаристов комунитаристов, неоконсерваторов в отношении теории справедливости Дж. Ролза.

Ключевые слова: *справедливость как честность, минимальное государство, нормы, ценности, обмен.*

Litvinenko Iryna. The theoretical debate around the concept of justice as fairness

Libertarians, communitarianists have criticized almost all the main aspects of Rawls' theory of justice.

Key words: *justice as fairness, the minimum state, norms, values, exchange.*

© ЛИТВИНЕНКО Ірина Ігорівна – кандидат політичних наук, завідувач кафедри суспільних дисциплін Черкаського факультету Національного університету «Одеська юридична академія»

Концепція соціальної справедливості як чесності, яку розробив Джон Ролз, стала основою для теоретичних розробок проблеми справедливості для цілих поколінь теоретиків не тільки в американській традиції. Вона дала імпульс до початку відродження політичної теорії США в англосовітських країнах. Ця теорія послужила потужним інтелектуальним збудником, каталізатором теоретичних суперечок і дискусій, що заторкнули як проблеми методу, так і вельми широкий пласт соціально-політичної проблематики. На думку одних учасників дискусії, ця книга пробудила англо-американську політичну філософію і теорію від «багаторічної дрімоти, нав'язаної задушливим утилітаризмом». Інших приваблювало запропоноване Ролзом повернення до «класичного», сутнісного теоретизування за контрастом з тривалим пануванням позитивістських поглядів. Треті побачили в теорії справедливості можливість поновлення лібералізму, що гостро потребував свіжих ідей після подій 60-х років – студентських заворушень, масового антивоєнного руху, популярності «лівих ідей» і т.д. Таким чином, робота Ролза торкнулася нервового вузлу політико-теоретичних проблем в США.

Одним із наріжних питань концепції Ролза є співвідношення рівності і свободи¹ – одвічна тема дискусій в американській громадській думці. Протиріччя між ними знайшло відображення вже в першому параграфі Декларації незалежності. З одного боку, всі люди «створені рівними», з іншого, – вони наділені «невідчужуваними правами» на «життя, свободу і прагнення до щастя». Ця проблема «червоною ниткою» проходить через всі великі протистояння в історії США – Джефферсон проти Гамільтона, «Північ» проти «Півдня», «велике суспільство» проти «нового федералізму». Цю суперечку продовжили на рівні політичної теорії Джон Ролз і Роберт Нозік. Їхня дискусія вийшла далеко за межі університетських стін, втягнувши в свою орбіту широке коло політиків, публіцистів, громадськість, по суті, відображаючи процес вельми драматичної зміни парадигм – від лібералізму до неолібералізму (неоконсерватизму), у разі Нозіка – у формі лібертаризму².

Лібертаристи піддали критиці практично всі основні аспекти теорії справедливості Ролза, зокрема, його методологію (гіпотетичний суспільний договір, «вуаль невідання»), положення про рівність можливостей, передану з покоління в покоління середність, пере-

січність егалітаристських суспільств. «Тверді» лібертаристи взагалі відмовляються визнати будь-яке право на рівність можливостей, оскільки воно потенційно порушує дійсне право індивідів і корпорацій на контроль і розпорядження власністю, зокрема, право на найм будь-якої особи за бажанням. Крім того, гостра критика пов'язана також і з тим, що люди, що володіють талантом, працьовитістю або продуктивністю, яка перевершує середній рівень, виявляються в Ролзівській системі у свідомо несправедливій ситуації, хоча саме вони є носіями найбільш динамічного начала в суспільному розвитку. Причому мова йде не про недостатнє врахування інтересів більш процвітаючої групи, а про ігнорування їхніх прав. Характерно при цьому, що і Ролз, і його ліберитаристські опоненти проголошують свою прихильність більш глибокій моральній теорії Канта, що відкидає колективізм утилітаризму³.

У 1974 році, колега Ролза з Гарварду, Роберт Нозік, публікує книгу «Анархія, держава і утопія»⁴. Ця книга була витлумачена як відповідь на теорію справедливості Ролза. Новизна підходу Нозіка, який спробував подолати труднощі, пов'язані з необхідністю згоди на введення будь-яких державних форм, полягає в його прагненні пояснити, яким чином держава може вирости з природного стану без порушення чийось прав, однак не вдаючись до ідеї «суспільного договору». Нозік пише, що «мінімальна держава» все одно з'явилася б за двох умов, не звертаючись до «природного стану» Локка: по-перше, якщо люди будуть діяти, керуючись власним інтересом, по-друге, якщо вони будуть поважати права інших людей, не порушувати їх, або, принаймні, знаходити форму компенсації в разі порушення. По суті, цей аргумент являє собою квазі-договірне узаконення «мінімальної держави».

Під природною свободою Нозік розуміє володіння деякими «негативними» правами, тобто правами по відношенню до інших, що примусово втручаються в наші справи, а також право на власність. Ці права протилежні за змістом «соціальним правам», вони також звернені до інших, але дають право на володіння чимось (право на освіту, право на пенсію і т.д.). Нозік «позитивні права» заперечує в принципі, хоча і не розкриває у своїй книзі, на яких саме підставах. Він як би відкладає розгляд цієї проблеми до з'ясування моральних підстав його теорії в цілому.

Він вважає, що принципи справедливості можуть бути охарактеризовані в трьох основних іпостасях: з точки зору історії, цілей і способу досягнення критерію. *Історичний принцип справедливості* ставить розподільну справедливість в залежність від того, як вона склалася. Іншими словами, дії людини в минулому, або ж якась ситуація можуть призвести до створення диференційованих прав, або винагороди за якісь вчинки. *Цільовий принцип справедливості* ставить розподільну справедливість у залежність від стану справ і якоїсь структури або цілі. Нарешті, *принцип справедливості як критерій* пов'язує розподільну справедливість з якимось специфічним історичним фактом, характеристиками індивідів, такими, як моральна цінність, талант, продуктивність і т.п. При такій класифікації принцип диференціації Ролза може бути віднесений до цільових принципів, оскільки він стосується тільки всеосяжних структурних результатів, а саме: добробут найменш обділених повинен бути максимізованим. Отримує схвалення, по суті, тільки історична справедливість, але не обтяжена критеріями. По суті, це не що інше, як переформулювання Нозіком доктрини природних прав. Наявність таких прав запобігає легітимації будь-якого критерію при реалізації цільової справедливості. Такий історичний, не обтяжений критеріями підхід, він називає теорією прав (the entitlement theory). Суть цієї теорії полягає в наступному: будь-який розподіл володінь (justice in holdings), що з'являється в результаті законних трансакцій у відношенні легально придбаних володінь, сам по собі є законним, тому ніяке втручання на основі справедливості неприпустимо. Таке втручання, наприклад, оподаткування багатих заради допомоги бідним, несправедливо. Така система, очевидно, законна лише в разі, якщо всі володіння придбані легальним шляхом з самого початку. Саме тут і починаються неясності, бо Нозік ніде не визначає, що означає законний шлях придбання.

Володіння може бути результатом подій одного з двох типів:

- 1) початкове набуття володіння
- 2) передача володіння. Відповідно, справедливість володіння визначається через поєднання справедливості у набутті та справедливості у передачі:

«1. Особа, яка набуває володіння у відповідності з принципом справедливості у набутті, має права на це володіння.

2. Особа, яка набуває володіння у відповідності з принципом справедливості у передачі, від когось іншого, що має права до володіння, має свої права до володіння.

3. Ніхто не має прав до володіння інакше, як через (повторюване) застосування 1 та 2.»

В цій перспективі, повний принцип розподільчої справедливості говорить: «розподіл є справедливим якщо кожен має права до володіння тим, чим він володіє за цього розподілу». Або дещо інакше: «Розподіл є справедливим, якщо він виникає з іншого справедливого розподілу у легітимний спосіб. Легітимні способи переходу від одного розподілу до іншого визначаються принципом справедливості у передачі»⁵.

У 80-ті роки могло здатися, що полеміка велася з явною перевагою на користь неоконсерваторів з їх специфічно інтерпретованою свободою на шкоду ліберальному трактуванню справедливості. Могло навіть здатися, що теорія І. Крістола, Г. Шельскі, Г.-К. Кальтенбрунера, Р.Нозіка, Ф. фон Хайєка та інших теоретиків неоконсерватизму остаточно відтіснили теорію Ролза на другий план. Однак ідейну дискусію неправильно розглядати як певний однолінійний процес з періодично змінними лідерами перегонів. І хоча, безумовно, неоконсерватизм посилив на якийсь час свої позиції в західному суспільстві, писав А.Ю.Мельвіль, можна було говорити про появу широкого ліберального і консервативного консенсусу щодо ряду основоположних принципів і засад «американського способу життя». Іншим словами, американські неоконсерватори поділяють фундаментальні ліберальні цінності, розходячись з лібералами, головним чином, по питанню про засоби їхнього досягнення⁶.

З середини 80-х років головне вістря критики проти теорії справедливості Ролза було направлено з боку комунітаризму – ідейної течії, що виросла з лібералізму, набирала сили і нині вже протистоїть йому по ряду істотних положень.

Комунітаристська критика побачила в теорії Ролза не тільки слабкості аргументації, але також і те, що він поставив перед собою з самого початку неправильне питання. Ролз займався в основному проблемою формулювання принципів справедливості, які могли б викликати підтримку раціональних людей, які мають різні уявлення про гарне життя. Але, на думку комунітаристів, це безглузде заняття, ос-

кільки моральні принципи взагалі можуть бути зрозумілі лише як результат аналізу практики у конкретному суспільстві. Можна, звісно, вивести абстрактні вихідні принципи, однак практика завжди передує теорії.

Перш за все, комунітарісти неправильно трактували теорію Ролза, припустивши, що він пропонує побудувати «добре організоване суспільство» на основі проекту або сформулювати універсальні моральні принципи без урахування наявної практичної моралі в існуючому суспільстві. Ролз, між тим, постулював, що його початковий пункт міркувань - це саме практична мораль суспільства, в якому він живе.

А Сендел прагне довести, що, незважаючи на очевидне прагнення Ролза дистанціюватися від кантівської метафізики, йому це так і не вдалося зробити. Виною тому – Ролзова прихильність деонтологічному підходу. Сендел також бачить помилку в твердженні Ролза, що справедливість є головна чеснота соціальних інститутів, тобто він не погоджується з самим припущенням, що моральні норми можуть бути застосовні до соціальних інститутів. Ще один недолік він бачить в «метаетичному твердженні, що підстави справедливості повинні бути незалежними від усіх соціальних та історичних випадковостей, не будучи при цьому трансцендентальними»⁷.

Ще одне зауваження комунітаристів пов'язане з тим, що метод Ролза, обраний ним для аналізу принципів, що лежать в основі наявної моральної і політичної практики, неадекватний. Ролз як філософ весь час знаходиться всередині свого суспільства, але дивиться на нього як би з боку. Однак його ідеї, на думку комунітаристів, в кращому випадку можуть бути сприйняті як непотрібні, якщо взагалі не підірвні. Політичні рішення, підкреслює, наприклад, Уолцер, приймаються в політичній (демократичній) сфері, але аж ніяк не в процесі філософування⁸. Однак, Ролз почав розгляд проблеми з констатації політичних розбіжностей навколо справедливості. Вирішити ці проблеми, залишаючись у сфері політики, практично неможливо; для цього потрібно вийти за межі політичного. А це й означає - звернутися до філософії. До того ж, Ролз дає достатньо рекомендацій про практичне застосування його теорії справедливості. Комунітаристи так і не дали відповіді на питання, яким чином вони самі теоретизують навколо проблем політики.

І все ж суперечка з комунітаристами з усією очевидністю показує, що Ролзова модель продовжує залишатися досить вразливою і відкритою для критики. Заслуга ж їх критики полягає насамперед у тому, що саме їй Ролз зобов'язаний найбільш уважним прочитанням своєї теорії справедливості, що розкрила безліч неузгоджень, проте комунітаристи так і не надавши донині власної адекватної альтернативи, по суті залишилася в рамках критичної соціальної теорії⁹.

Виступаючи на захист теорії справедливості Дж. Ролза, Ю. Габермас підкреслює, що остання є «значною віхою в новітній історії практичної філософії. Цим твором Ролз реабілітував як предмет серйозних наукових досліджень моральні питання, що довгий час залишалися витісненими на периферію уваги дослідників... Ставши в опозицію утилітаризму, з одного боку, і ціннісному скептицизму – з іншого, він запропонував інтерсуб'єктивне трактування кантівського поняття автономії: ми діємо автономно, якщо підкорюємось законам, які могли б бути прийняті всіма, кого це стосується, на основі публічного застосування їх розуму»¹⁰. Загалом погоджуючись з концептуальними засадами Ролза, як зазначає О.Г. Коломієць, «німецький дослідник формулює три основні позиції, які, на його думку, потребують додаткового вивчення»¹¹. Ці три позиції можуть бути зведені до трьох основних питань, на які намагається надати відповідь німецький соціальний філософ, аналізуючи концепцію Ролза: 1) Чи гарантують сторони в «вихідній позиції» захист пріоритетних інтересів своїх клієнтів лише на підставі свого раціонального егоїзму? 2) Чи можна розглядати основні права як основні блага? і 3) Чи гарантує завіса незнання безпристрасність судження?

Щодо першого запитання, то слід зазначити, що Габермас зауважує, що розроблене американським дослідником уявлення про справедливість потребує перевірки в умовах плюралістичного суспільства. Досліджуючи питання про те, чи може суспільство, побудоване відповідно до принципів справедливості Ролза, саме стабілізувати себе, чи може воно, наприклад, власними силами оснастити себе функціонально необхідними мотивами, правильно здійснюючи політичну соціалізацію своїх громадян, Габермас висловлює сумніви щодо такої можливості.

Відповідаючи на друге запитання, як резюмує Коломієць, він підкреслює, що для «раціонально мислячих діячів, які приймають будь-

які нормативні ідеї можуть бути представлені лише в поняттях інтересів або цінностей, що реалізуються в благах. Блага, суть те, до чого ми прагнемо, що саме для нас є благом. Відповідно до цього у Ролза «основні блага» є узагальненими засобами, які можуть знадобитися особам для реалізації їх життєвих проєктів. Хоча сторони й знають про те, що для громадян упорядкованого суспільства декотрі із цих основних благ набувають характеру прав, самі вони, однак, у первісному стані можуть описувати права як категорію благ серед інших благ. Для них питання про принципи справедливості може ставитися лише як питання про справедливий розподіл основних благ. Тим самим Ролз негласно приймає таке поняття справедливості, яке характерне для етики благ і яке більш пасує аристотелівським чи утилітаристським підходам, ніж його власній теорії, що виходить з поняття автономії. Оскільки Ролз дотримується такого тлумачення справедливості, згідно з яким автономія громадян конститується їх правами, розподільча парадигма бачення прав створює йому труднощі. Правами можна «користуватися» лише в тому сенсі, що ми їх здійснюємо. Вони не можуть бути уподібнені дистрибутивним благам без втрати свого деонтологічного сенсу. Рівномірний розподіл прав виникає лише завдяки тому, що сторони взаємно визнають одна одну вільними й рівними. Є, звісно, і права на чесну частку благ чи можливостей, однак самі права регулюють відносини між діями – і ці дії не можуть «володіти» ними, як речами. Таким чином, внаслідок поняттєво-стратегічних напруг всередині ефективної моделі раціонального вибору Ролз змушений перетлумачити основні свободи як основні блага замість того, щоб спочатку витлумачити їх як основні права»¹². О.Г. Коломієць робить слухний висновок, що Ролз, по суті, відходить від прийнятої на початку інтерпретації прав як благ, що є виявом певної непослідовності в розбудові теорії. Ключовою тут нам видається неявна суперечність між цінностями індивідів і цінностями спільноти – для Ролза проблема постає у тому як другі вивести з перших. Габермас же це витлумачує як редукцію норм до цінностей¹³ – для нього як багато у чому кантіанця норми мають деонтологічний статус: народившись з рішення особистості, далі вони вже стоять над нею як моральний закон.

Стосовно третього питання, Габермас стверджує, як зазначає Коломієць, що «для сторін у вихідній позиції однієї лише здатності ра-

ціонально приймати рішення недостатньо для того, щоб захищати пріоритетні інтереси своїх клієнтів і тлумачити права як козири, що перевершують колективні цілі покладання»¹⁴. Дійсно, на протипагу Ролзу, Габермас значно більше апелює до раціональності при прийнятті рішень. Тому він «пропонує замість Ролзової «завіси незнання», що позбавляє сторони доступу до інформації, застосувати в даному випадку дискурсивний спосіб розв'язання проблеми»¹⁵. Ролз вводить інформаційне обмеження висхідної позиції, таким чином нейтралізуючи багатоманітність перспектив тлумачення. Етика ж дискурсу бачить втілення в інтерсуб'єктивній процедурі аргументації, що спонукає учасників до зняття обмеження своїх перспектив тлумачення. Як зауважує далі Коломієць, «після обґрунтування принципів справедливості, на подальших етапах завіса незнання, на думку Габермаса, постійно дещо піднімається... Безпристрасність судження була б гарантована у вихідній позиції лише в тому разі, якби застосовані для конструкції цієї позиції ключові нормативні поняття політично не вимагали перегляду під дією майбутнього досвіду та знань. Якщо ж із інформаційних обмежень, які покладаються завісою незнання на сторони в початковій позиції, виникає такий тяжкий тягар доведення, то сама собою з'являється думка полегшити цей тягар шляхом іншої моральної точки зору. Тут Габермас пропонує більш відкритий метод аргументативної практики, що пов'язаний з «публічним застосуванням розуму» і який не відсторонюється від плюралізму переконань та світоглядів»¹⁶. У Габермаса здобуття справедливості є результатом її публічної і дискурсивної концептуалізації, що є справою комунікативного розуму, що вже докорінно відрізняється від Ролза.

Однак, комунікація може будуватися не лише на засадах незацікавленої, неінструментальної комунікації – комунікація наявна і там, де відбувається торгівля, у тому числі й політичними інтересами. Тут припустимо уявити наявність не лише гендлярства, але й цілком рівноцінного обміну, хоча й без явних етичних конотацій. Так, розгляд Ролзової теорії справедливості як чесності у порівнянні з теорією справедливості як обміну, запропонованою Отфрідом Гьофе, дає підстави стверджувати, що сучасна теорія обміну не виступає її протиставленням. У кінці ХХ ст. розпочалася тенденція до розгляду справедливості як фундаментального поняття моральної критики

права та держави. Суть цієї критики – у протиставленні справедливих форм правління несправедливим, у визначенні умов та критеріїв справедливого панування, критикують право та державу, відштовхуючись від моральної перспективи й класичної формули суспільного договору. Такою ж своєрідною критикою і стали погляди Гьофе. Проте, варто зауважити, що наголошуючи на істотній притаманності справедливості праву, державі, суспільним інститутам, ставляться лише різні пріоритети. Деякі аспекти є новаторськими, про що наголошує і сам Гьофе. Це, наприклад, виокремлена ним істотна ознака права як примусовість його уповноважень. Право тлумачиться не як особиста, а як публічна відповідальність¹⁷. Що ж до того, що Ролз виступає теоретиком суспільної угоди, то до цього моменту сам Гьофе зазначає, що в «Теорії справедливості» йдеться радше про інший методичний принцип – рівновагу міркувань¹⁸.

Філософ і лауреат Нобелівської премії, економіст Амартія Сен, колишній учень Ролза, будуючи свою критику, намагається пожвавити теорію справедливості в своїй книзі, опублікованій в 2009 році «Ідея справедливості»¹⁹. Він захищає основні поняття справедливості як чесності, проте відкидає необхідність двох принципів, що слідують з вихідного положення. Поруч з тим, він стверджує, що нам не потрібний повністю абстрактний ідеал справедливості, аби оцінити справедливість конкретних соціальних інститутів. Ми можемо порівняти рівень справедливості в соціальних установах без ідеального «зразка».

Така, здавалося б, всебічна критика з боку лібертаризму, комунітаризму, неоконсерватизму тощо мала б послабити чи то взагалі звести нанівець теорію справедливості як чесності. Проте, вихід нових книг, публікацій, наукових робіт, які беруть за основу теорію справедливості Дж. Ролза свідчить не тільки про незгасаючий інтерес і актуальність досліджуваного явища соціальної справедливості, а ще й про те, що теорія справедливості Дж. Ролза «встояла» під теоретичним тиском, а отже – це не тільки свідчить про доречність, а ще й дійсно про істинність концепції, яка лежить в її основі. Тож, як би там не було, все ж, запропонована американським філософом теорія справедливості як чесності стала вже класичним світовим феноменом філософського знання.

Отже, наукове розуміння соціальної справедливості є складним, багатограним і суперечливим, бо зачіпає систему сутнісних і супер-

ечливих відносин особистості і суспільства, міжособистісних і міждержавних зв'язків. Вивчення сучасних теорій соціальної справедливості дозволяє не просто сформувані ідеальні конструкції для наслідування, а й побачити шляхи їх реального втілення в суспільстві. Таке завдання стоїть, передусім, перед політичною наукою.

1. *Ролз Дж.* Теория справедливости; пер. с англ. Новосибирск: НГУ, 1995. 535 с. 2. *Алексеева Т.А.* Современные политические теории. Москва: РОС-СПЭН, 2000. С. 152-153. 3. Там же. С. 179. 4. *Nozick R.* Anarchy, State and Utopia. USA: Basic Books, 1974. 368 p. 5. Там само. С. 151. 6. *Мельвиль А.Ю.* США — сдвиг вправо? Консерватизм в идейно-политической жизни США 80-х годов. Москва: Наука, 1986. С. 49. 7. *Sandel M.* Morality and Liberal Ideal // The New Republic. 1984. May, 7. P.17. 8. *Walzer M.* The Paradox of Liberation: Secular Revolutions and Religious Counterrevolutions. Yale University Press, 2015. 192 p. 9. *Алексеева Т.А.* Цит. работа. С. 180-197. 10. *Хабермас Ю.* Примирение через публичное употребление разума: Замечания о политическом либерализме Джона Роулса / пер. с нем. // Вопросы философии. 1994. № 10. С. 53. 11. *Коломісць О.Г.* Ліберально-раціоналістичне тлумачення ідеї справедливості Ю. Габермаса // Мультиверсум. Філософський альманах. Київ: Центр духовної культури, 2006. № 52. С. 64. 12. Там само. С. 65. 13. *Хабермас Ю.* Цит. работа. 14. *Коломісць О.Г.* Цит. праця. С. 65. 15. Там само. 16. Там само. С. 66. 17. *Гюффе О.* Демократія в епоху глобалізації / пер. з нім. Київ: ППС-2002, 2007. С. 36. 18. Там само. С. 44. 19. *Sen A.* The Idea of Justice. London: Penguin Classics, 2009. 496 p.

***Litvinenko Iryna.* The theoretical debate around the concept of justice as fairness**

Libertarians have criticized almost all the main aspects of Rawls' theory of justice, in particular, its methodology (hypothetical social contract, "veil of ignorance"), provisions on equality of opportunities, transmitted from generation to generation mediocrity of egalitarian societies. "Hard" libertarians refuse to recognize any right to equality of opportunities, because it potentially violates the actual rights of individuals and corporations to control and disposition of property, including the right to hire any person on request. Rawls mainly dealt with the problem formulation on the principles of justice that could cause support by rational people who have different ideas about the good life. But, according communitarianists, this is a nail-biting, because general moral principles can be understood only as a result of the analysis of practice in a particular society. Habermas notes that developed by Rawls idea of justice needs to be reviewed in a pluralistic society. Habermas interprets Rawls' theory of justice as a reduction of norms to values – for him as largely Kantian thinker norms have Deontological status: born from the decision of the individual, then they are already above him as a moral law. Communication can be based not only on the basis of a disinterested, non-instrumental communication – communication available and where there

is negotiations, including about political interests. The study of contemporary theories of social justice can not simply create the perfect design to follow, but it could also help to see ways to bring justice into society.

Key words: justice as fairness, the minimum state, norms, values, exchange.

УДК 32.019.51

В. О. КРУТІЙ

ГІБРИДНА ВІЙНА: СКЛАДНІСТЬ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ НАРАТИВІВ

Розглянуто сутність гібридної війни на основі порівняльного аналізу її дефініцій. Доведено першість західних країн у концептуальному осмисленні сутності гібридних війн та необхідності державного реагування на гібридні загрози. Деталізовано російське бачення гібридних війн. Вказано на гібридний характер російського воєнно-політичного впливу на Україну в сучасних умовах.

Ключові слова: гібридна війна, нелінійна війна, конвенційна війна, гібридна загроза, гібридний противник, іррегулярні сили, тероризм.

Крутий В. А. Гибридная война: сложность концептуальных нарративов

Рассмотрена сущность гибридной войны на основе сравнительного анализа ее дефиниций. Доказано первенство западных стран в концептуальном осмыслении сущности гибридных войн и необходимости государственного реагирования на гибридные угрозы. Детализировано российское видение гибридных войн. Указано в гибридный характер российского воєнно-політического влияния на Украину в современных условиях.

Ключевые слова: гибридная война, нелинейная война, конвенционные война, гибридная угроза, гибридный противник, иррегулярные силы, терроризм.

Krutij Vadym. Hybrid war: the complexity of conceptual narratives

The essence of the hybrid war is considered on the basis of a comparative analysis of its definitions. The primacy of Western countries in the conceptual understanding of the essence of hybrid wars and the need for a state response to hybrid threats has been proved. Russian vision of hybrid wars is detailed. It is said

---

© КРУТІЙ Вадим Олександрович – здобувач науково-дослідного Інституту праці і зайнятості населення Міністерства соціальної політики України та НАН України